

HAZAI IRODALOM.

Az ember lelki élete. (A műveltség könyvtára : Az ember, szakférfiak közreműködésével szerkesztik Alexander Bernát és Lenhossék Mihály. Budapest, Athenæum, 1905.)

A kompendium-szerű nagy munka minden részletére kiterjedő futólagos ismertetés nem tartozik e folyóirat körébe. Szakszerű bírálatot a tények és elméletek nagy számáról, legkiválóbb tudósaink derekas munkájáról egy ember tollából nem is várhatunk. Ezért kihasítjuk a lélektanra vonatkozó két fejezetet és azok rövid tartalmi összefoglalásához fűzünk néhány megjegyzést, *Ranschburg Pál* (289—310. l.) a szellemi munka természetét ismerteti néhány élvezetes fejezetben. *Alexander Bernát* (603—924. l.) a lelki életéről szóló értekezésében széles látkörrel tárgyalja az ide tartozó összes jelenségeket és egy mélyreható lélektan vázlatát nyújtja. A lelki élet abnormitásairól szóló részt, *Ranschburg* szakavatott tollából, mellőzhetőnek tartjuk, mert a pszichologia helyett inkább a pszichopathologia és így az orvostudományok körébe tartozik. Szoros összefüggést a kiemelt dolgozatok és a munka fiziológiai, etnográfiai és higiéniai fejezetei közt nem találunk, ami talán a több író tollából eredő kompendium természetében gyökerezik, de a szerkesztők nagyobb beavatkozásával elérhető lett volna. A legelemibb fiziológiai ismereteket és az energia fogalmát leszámítva, amire alább visszatérünk, alig fűzi erősebb szál a részeket egymáshoz.

Ranschburg összehasonlítja a szellemi munkát a testi munkával és bizonyos pszichikai energia létére következtet. «Az iránt, vajjon a szellemi munka azonos-e az agyvelő idegelemeiben lefolyó molekuláris mozgási folyamatokkal, avagy — amint újabban hirdetik — a szellemi energia ezen agyelemek működése által termelt, természetére nézve mostanáig nem ismert s az eddig ismeretektől eltérő természetű külön energiaforma-e: biztossággal nyilatkozni ma még nem lehet.» (292. l.). Míg e szavakban szabad teret hágy a metafizikai feltevéseknek vagy a jövő tudományára bízva a döntést, addig a lelki jelenségek magyarázatában ismételten hivatkozik az agyvelőben végbemenő tömeccsomozásra (299. l.), a vegyületek bomlására (300. l.), sőt a kifáradással kapcsolatban a következő eredményre jut: «Mindez világos és érthető, amint a szellemi és a testi energiát nem tekintjük két, egymástól különböző erőnyilvánulásnak» (302. l.). Az olvasó előtt azonban nem világos, vajjon a szerző a materializmus pszichológiája vagy annak újabb formája az energizmus alapján áll-e, talán elfogadja a pszicho-fizikai párhuzamosság elvét vagy óvatosan kerülni kívánja a tisztán tudományos vizsgálódás körében mellőzhető kérdések eldöntését.

Az alapfelfogásban való ingadozástól eltekintve tapasztalati adatok, önálló vizsgálatok alapján fejtegeti a gyakorlat, a kifáradás és az ellensúlyozására szolgáló változatosság jelentőségét. «A gyermeki elme fejlődéséről» * írt szép könyvének iránya és hangja csendül meg, amikor hangsúlyozza a gyakorlat fontosságát az emberiség fejlesztése szempontjából, fejtegeti a tanulás leghelyesebb módját, a megszokás és kimerülés szerepét, végül az alvás, a munkaszünet jelentőségét. Az exakt tudományos vizsgálódásból kiinduló fejtegetés a kísérleti lélektan gyakorlati hasznára vezetett és szemmel láthatóvá teszi az olvasóközönség nagy tömege előtt a tudomány és szociális élet kapcsolatát.

Alexander viszont a művelt ember tapasztalata körébe eső tényekből indul ki, az egyén lelkének elemzése után a néptömegek szellemi életére tér és felemelkedik a legelvontabb gondolkodás körébe. E szempontok kiemelése nem szakítja meg az élvezetes előadás fonálát, hanem egységes képben tárul elénk. Kijelöli a lelki élet tudományának körét és forrásait, azután a lelki élet általános leírását adja. Bölcs tapintattal választja el a pszichologia tényeit a fiziológia tényeitől és felhasználja Du Bois Raymond képét: a látható agyvelőműködésről, annak igazolására, hogy ebből a lelki jelenségekről még semmit se tudhatunk meg. A lelki élet a tudatban játszódik le; a gondolkodás, érzelem és akarat folyamatát szokás megkülönböztetni, de azért a lelki élet egységes. Tényeiről közvetlenül értesülünk, habár csak ráeszmélés útján, míg a külvilág tényeiről közvetve.

A gondolkodást jellemzi, hogy benne mindig alany és tárgy szerepel. A tudatállapot elemzése az intenzitás és világosság különböző fokait mutatja s a figyelem fontos szerepére utal. A tudás működése elemző vagy összetevő. Az emlékezet segélyével nemcsak a jelen, hanem a múlt benyomásait is magába foglalja. Fejlődésében egységes organumnak tekinthetjük, de a képes kifejezést nem szabad szöszterint vennünk. Gondolkodásunk a szemléletek és a képzetek világára oszlik. A szemléletek érzéki feltételeit az érzékszervek működése képezi, ezekkel foglalkozik a szerző tüzetesen, azután a lélektani feltételekkel. A fiziológia szerepét mindenütt kellő értékére igyekszik leszállítani és annyira megy, hogy a szemizmok szerepét a látási képek keletkezésénél kétségbe vonja vagy legalább azt tárja, hogy «túlbecsülték» (681. l.). Az érzékesalódások megvilágítására ismert ábrákban mutatja be a geometriai optikai csalódásokat. Rendkívül világosan tárja elénk az érzéki elemek bevonásával a tér és idő képzetének keletkezését, az érzetek fogalmát. Az elvont gondolkodás eljárásai és rövid megjegyzés annak biológiai jelentőségéről zárja be az emberi lélek

* A gyermeki elme fejlődése és működése. Budapest, Athenæum, 1905.

működésének első körét. A nyelv és gondolkodás összefüggésének fejtegetésére alább visszatérünk.

Az akarás és cselekvés a lelki élet második nyilvánulása. A reflex mozgások és kifejező mozgások fontosságának kiemelésével néhány érdekes megjegyzést hallunk a színész játékaról, de csak rövid utalást keletkezésük elméletére és végtelen gazdagságára. Az akarat szerepének fejtegetésénél elkerüli a racionalisztikus pszichologia egyoldalúságát, de nem világítja meg eléggé az akaratnak mint elemi ténynek jelentőségét a lelki élet minden megnyilvánulásában.

Az érzelem tárgyalásánál, ép úgy mint a gondolkodásról szóló részben, az egész művel való összefüggésre utal biológiai jelentőségének kiemelése. Azonban részletesebb az esztetikai és erkölcsi érzelmek fejtegetése, ahol a lélektan az esztetikával és az erkölccstannal érintkezik.

Az egész lelki életre vet pillantást az egyéniség fejlődése szempontjából az utolsó fejezet. A tudat egységéből indultunk ki, azt elemeztük és a szétszórt sugarak az egyéniségben ismét egyesülnek. Metafizikai gondolat zárja be a fejtegetést: az egyéniség fenmaradása és harmonikus kifejtése volna a világrend célja.

Habár a tárgyalás a pozitív tudományos felfogást árulja el, metafizikai eszmék a befejezésen kívül is többször törnek elő. — A szerző helyes felfogását e fogalmak néhol csak kép gyanánt volnának hivatva megvilágítani, de erre igen találó megjegyzését idézhetjük: «A legtöbb bajt és tévedést a lélektanban a hasonlatoknak köszönjük» (624. l.). Kiemeljük e helyeket, habár csak szépséghibáknak tekinthetők, de talán a járatlan olvasóban hamis fogalmat kelthetnek. 1. Az energia fogalmát már kiemeltük a szellemi munka természetéről írt részben. Csak mérhető mennyiségekre vonatkozhatik, nem lelki folyamatokra. A lelki jelenségek energia nyilvánulással kapcsolatosak, de ebből sem azok mibenlétére, sem eredetére semmiféle következtetést nem vonhatunk le. Ha rájuk is kiterjesztjük a fogalmat, akár mint ismert, akár még nem ismert válfajának tekintve, minden jelentését elveszti és csak zavart okoz. Így az emlékezet jelenségének magyarázásánál a potenciális energiának aktuális energiává való átalakulása zavaró kép és semmikép se áll, hogy «a dolog lényegének hasonlóságát árulja el» (642. l.). Az energia a lélektanban csak metafizikai fogalom lehet és mivel nem a tudomány fogalomrendszeréből származik, téves fogalom. A halhatatlanság magyarázata a szellemi energia feltámadásával, aktualis létre ébredésével, mely azután a faji szellemi energiában él tovább, költő-filozofushoz illő szép felfogás és Fechner* egy kis könyvében igen szépen fejtette ki, de nem bir

* Das Büchlein vom Leben nach dem Tode, Leipzig, 1836.

tudományos létalappal. A lélek megmaradó benyomásait ezért nem tekinthetjük «latens erők»-nek és energiarendszerrel nem magyarázhatjuk az érzelmek keletkezését sem (715. l.).

2. Ha a gondolkodást orgánumnak tekintjük, ismét képet látunk. De ezzel nem szabad sem a szerves lények tanában, sem a lélektanban a teleologiai szompontot a jelenségek magyarázatára fordítanunk. Ily felfogásból fakad a szem szerkezete és a figyelem közt levő összefüggés következő magyarázata: «Valószínűnek tartjuk, hogy a tudat e szükségletei és sajátosságai idézték elő a faj fejlődésében a retinának ezt az anatómiai alkatát és fiziológiai működését» (t. i. a fovea lutea szerepe, 673. l.). Ép oly joggal állíthatom ennek fordítottját, mert itt az előbb és utóbb vagy ok és okozat kérdése eldönthetetlen.

3. A fejlődés, a tökéletesedés szintén metafizikai fogalmak (724. l.). Ha a fejlődésben értelmet, eszmét látunk, nemcsak időbeli, hanem belső összefüggést: akkor a fogalomnak azon felül a tudományos használatától eltérő jelentést adunk. A fejlődés gondolatát mi visszük a dolgok magyarázatába, talán a bennünk keletkező benyomások egymásutánjának kényszerítő hatása alatt. Szerzőnk felfogása is ez lehet, de kifejtése az elébe tűzött célon túlesett.

4. A lelki életet semmiképp sem mondhatjuk gazdagabbnak vagy csodásabbnak az anyagvilág jelenségeinél, habár talán még több rávonatkozó kérdés megoldatlan. Millió meg millió szemlélettel az anyagvilágban ugyanannyi vagy még több egyes jelenség áll szemben; nem mondhatjuk tehát, hogy a természettudományok néhány fogalommal (anyag, erő, energia stb.) beérik, míg a lélektanban a tények gazdagsága csaknem beláthatatlan (695. l.). Az anyagvilág is csak egyes eseteket, egyedekeket mutat, gondolkodásunk egyszerűsíti, csoportosítja, általános fogalmak alá rendezi azokat és ez végső célja a lélektan tudományának is.

5. A lélektan egyik nevezetes forrása a nyelv, melyet csak újabban kezdtek méltatni. Ha e forrásból merítünk, nem szabad a régi intellektualis pszichológiához fordulnunk, mely idegen rendszert kényszerített a jelenségekre és nem vonta le a nyelvtényekből a bennük megnyilvánuló lélektani megfigyelést. Szerzőnk egyebütt az intellektualizmus és voluntarizmus között ingadozik, a nyelv és gondolkodás vizsgálatánál azonban határozottan az intellektualizmus álláspontjára helyezkedik. Futólag érinti ugyan a gyermek és a primitív népek ábrázoló művészetét, a reflexmozgások és kifejező mozgások szerepét, amelyek lényegükben nem térnek el (708. l.), de inkább a kész fogalmakat, a felnőtt kultúrember nyelvét teszi vizsgálódása tárgyává és ezt csak laza összefüggésbe hozza az előbbi részekkel. A tények mellőzésére, az elméletek kifejtésére talán az egész mű terve kény-

szerítette, hisz azok egy része az ember faji sajátosságainak körébe tartozik és az erről szóló részben feltalálható. Amit a lélektani rész nyújt, az alapos tudományról tesz tanúságot és érdekes olvasmánya lehet a lelke mélyébe pillantást vető olvasónak. *Karl Lajos.*

*

Kozáry Gyula: Átöröklés és nemzeti nevelés. Természetbölcseleti és neveléstani tanulmány. Budapest, Athenæum. 1905. Ára 2 kor. 40 fill. 125 lap.

Kozáry Gyula, honvéd hadapródiskolai tanár, egyike azon tudósnak, kik a modern tudományosság vívmányait kiváló sikerrel tudják összhangba hozni a hagyományos gondolkodás évszázadok jártában kialakult igazságaival. Élvezettel olvastuk Mæterlinek-ről, Tolstoi-ról írt *essay*-it, Comte, a pozitívizmus és az evolúcióról írt három kötetes munkáját és egyéb írásait, melyeket széleskörű tudás, lelkes idealizmus és szellemes, franciás stílus tüntet ki.

Jelen munkájában az átöröklés fontos kérdését vizsgálja neveléstani szempontból és *Apáczai Cseri János*-nak Barcsai János fejedelemehez benyújtott tervezetéből kiindulva s népünk szellemi és lelki világába behatolva a nemzeti nevelés fejlesztésének főbb irányelveit állapítja meg, mely törekvése *Schneller István* hasonló szellemű munkásságát szépen egészíti ki.

A kérdés megoldására és az ebből folyó következmények feltűntetésére a következő fejezetekre osztja tanulmányát: I. §. A leszármazás elmélete. Variabilitás és átöröklés. II. §. Az átörökléses elméletek (Darwin, De Vries, Nägeli, Hæckel, Weissmann). III. §. Az átöröklés tárgyai és törvényei. IV. §.* Ribot elmélete. (A személyiség, a jellem kérdése.) V. §. Guyau elméletének bírálata. A sugallás és nevelés. VI. §. Általános következtetések. A nevelés befolyásának határai. VII. §. Részleges következtetések. A kérdések megoldása. VIII. §. Gyakorlati következtetések az erkölcsi és szellemi képzés reformjait illetőleg. IX. §. Sz. Tamás tanai, az átöröklés biológiája és a nevelés határai. X. §. Nemzeti neveléstudomány. Eszméje, célja, mivolta. (A fajok kérdése.) XI. §. Az átöröklés és nevelés befolyása az emberiség fejlődésére. (Befejezés.)

Az átöröklés kérdése egyaránt fontos az elméletben és a gyakorlatban. A nevelés lehetősége és az átöröklés fordított viszonyban állnak egymással. Maga a tény már régóta ismeretes, minden népnél

¹ Megjegyzem, hogy a szövegben a IV. §. Átöröklés és determinizmus címen külön fejezet olvasható s így összesen 12 fejezet van. A tartalomjegyzék is elhagyja e fejezetet.